

L'Escola de Mestres Rosa Sensat de Barcelona

Traduït de: "La Escuela de maestros Rosa Sensat de Barcelona". En: "Perspectivas: revista trimestral de educación". UNESCO, vol. XV, nº 1 (enero-marzo 1985)

El dia 4 d'octubre de 1965 començava a funcionar a Barcelona, d'una manera i en un lloc insòlits, l'Escola de Mestres Rosa Sensat. Es tractava d'una escola clandestina, que començava amb quinze alumnes mestres asseguts a l'entorn d'una taula de menjador d'una casa particular, escoltant els ensenyaments i rebent l'experiència d'una mestra 'd'abans de la guerra', Angeleta Ferrer Sensat, filla d'una altra mestra ja desapareguda, Rosa Sensat, a la memòria de la qual es donava el nom a l'experiència.

Reconstuïrem aquí la història i fins i tot alguna cosa de la prehistòria de l'escola, perquè el lector pugui situar i comprendre el valor de l'experiència.

El context històric

A diferència del que passava en altres països europeus, especialment a França, que servia de model a Espanya pel que fa a la implantació de l'escola obligatòria, el segle XIX espanyol és d'una gran decadència política. Una invasió (la napoleònica), tres guerres civils, un breu canvi de dinastia, un curt període republicà, la pèrdua de totes les colònies, la dèbil industrialització i la vida democràtica, més dèbil encara, tenen com a paral·lel la instauració d'un sistema escolar pobre materialment i d'una qualitat pedagògica molt baixa. Així comença el segle XX a Espanya.

Després de l'últim desastre colonial l'any 1898, la consciència crítica respecte a l'escola a la península ibèrica va quedar definida per dues tendències. D'una banda la *Institución Libre de Enseñanza*, a Madrid, institució que agrupa pedagogs de gran sensibilitat com Giner de los Ríos i Francisco de Cossío, que, inspirats en el regeneracionisme krausista, pretenen canviar el país i el sistema educatiu canviant la universitat. A Catalunya, la regió més industrialitzada d'Espanya, existeix, d'altra banda, un moviment de cultura popular que pren forma a través de múltiples ateneus obrers, i que a partir de 1914 entronca amb la burgesia catalana en pro de la modernització de l'escola.

És en aquest període quan, sota els auspicis de l'Ajuntament de Barcelona i de la Mancomunitat de Catalunya comença un moviment de renovació pedagògica de l'escola a Catalunya, que es relaciona des dels seus inicis amb el corrent d'escola 'nova' o 'activa'. L'Ajuntament de Barcelona construeix les primeres escoles a l'aire lliure; la de Bosc, el 1914, està dirigida per una mestra jove: Rosa Sensat.

Ferrière, Claparède, Bovet, Piaget, Decroly, Montessori, són visitats per mestres catalans com Dolors Canals, Alexandre Galí, Eladi Homs, Artur Martorell, Pau Vila; o vénen a Barcelona a conèixer l'Escola d'Estiu, que de 1914 a 1923 funciona durant el mes d'agost. L'*Institut Jean Jacques Rousseau* i el *Bureau International d'Éducation* recullen ja aquella relació en les seves

publicacions i especialment en la persona d'un gran mestre empordanès Pere Rosselló, director que fou del *BIE*.

Les dues tendències, la de Madrid i la de Barcelona, tenen relacions a nivell personal, però no podran col·laborar plenament fins al breu període democràtic de la II República, entre 1931 i 1936. Concretament, durant la República es fa la primera gran construcció d'escoles per tot el territori espanyol i es renoven radicalment la formació del mestre i les orientacions pedagògiques. És durant aquest breu període que l'escola pública a Barcelona, com a tot Espanya, ateny per primera vegada un nivell europeu.

La guerra civil, amb la victòria d'una dictadura militar, trunca el procés de modernització i durant molts anys, pràcticament fins al 1967, els mestres renovadors són separats de les escoles i es van morint. Rosa Sensat, jubilada forçosament l'any 1939, mor el 1962. No només la política escolar és pobra i retrògrada, sinó que es prohibeix tota aportació pedagògica europea a Espanya com també es prohibeixen les llengües vives del país -català, euskera, galleg- excepte el castellà. La formació del mestre s'escurça en tres anys i la qualitat de la renovació pedagògica desapareix.

Com a reacció a aquesta situació apareixen, els anys 1950-60, algunes escoles privades a Catalunya, escoles que pretenen recuperar la qualitat pedagògica de l'escola pública d'abans de la guerra. Aquestes escoles (entre les quals podem citar Santa Anna, Sant Gregori, Talitha, Costa i Llobera, Thau, Elaia, Ton i Guida) es formen en general per iniciativa de grups de mestres i llicenciats, alguns dels quals van conèixer quan eren nens, l'escola dels anys trenta, d'altres són més joves però tots reaccionen contra la baixa qualitat imposada. Aquestes escoles es mantenen amb la col·laboració dels pares dels alumnes, i tenen com un dels seus problemes més greus en un sistema polític hostil, el de la formació dels mestres joves. Per mirar de superar-ho organitzen esporàdicament sessions conjuntes dels seus mestres, per tal d'estudiar diversos problemes pedagògics, fins que l'any 1965 neix la idea d'organitzar un curs d'un any de durada al qual acudirán cada tarda mestres joves que al matí treballen ja amb nens a l'escola. Així neix l'Escola de Mestres Rosa Sensat.

Una escola diferent

Com ja hem dit, els alumnes de l'Escola Rosa Sensat són mestres joves. Cal tenir en compte que l'any 1965, atès el baix nivell d'estudis de magisteri, es podia obtenir el títol de mestre als 16 anys i començar a treballar a l'escola als 18. Els alumnes de l'Escola Rosa Sensat tenen en general uns 20 anys i ja han començat a treballar a l'escola privada. Aquells primers alumnes són en l'actualitat bons pedagogs en les escoles on continuen treballant com a mestres, directors, professors d'escoles normals, autors de textos escolars, investigadors, etc.

Els professors fundadors són mestres amb uns deu anys d'experiència i amb el record de la bona escola del temps de la República. Els orientadors de l'Escola Rosa Sensat són mestres ja més grans, separats de l'escola pel franquisme, però encara capaços d'orientar en la recuperació pedagògica.

L'Escola de Mestres Rosa Sensat no és només una escola diferent per la seva clandestinitat i modèstia de recursos materials, sinó també per la riquesa pedagògica que deriva de tanta aportació personal. Els alumnes no acudeixen a estudiar per examinar-se i obtenir un títol acadèmic, sinó que estudien sobre la seva pròpia pràctica i per pròpia voluntat. Els professors no explicaran teories més o menys ben elaborades sinó que partiran d'una experiència ja llarga de treball en la recuperació pedagògica. Alumnes i professors compartiran els mateixos riscos polítics i econòmics, el mateix entusiasme per la renovació pedagògica i se sentiran en realitat companys en una mateixa tasca. Amb tota naturalitat parlen català, llengua prohibida a l'escola, i es tutegen, tractament insòlit fins aleshores; comparteixen no només les experiències pedagògiques sinó també les vivències personals, culturals i polítiques, molt difícils de separar en aquell moment, ja que les unes i les altres s'explicaven i es potenciaven mútuament.

En acabar aquell primer curs, el juliol de 1966, professors i alumnes de l'Escola Rosa Sensat comparteixen la tasca de ressuscitar i organitzar clandestinament l'Escola d'Estiu, la primera de la postguerra. Cent petits fulls multicopiats es reparteixen a mà entre mestres coneguts, i el dia de la inauguració, clandestina també i a l'empara d'un convent de religioses, apareixen cent cinquanta mestres-alumnes de tot Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià, amb el denominador comú de la llengua catalana i la voluntat de renovació pedagògica.

Aportació pedagògica: la formació permanent del mestre

A partir del curs 1965-66, amb la sístole de les activitats de tarda i nit a l'hivern, i la diàstole de l'Escola d'Estiu, s'anirà perfilant l'aportació de l'Escola de Mestres Rosa Sensat a la renovació pedagògica a través de la formació permanent dels mestres en exercici.

Potser l'aportació pedagògica més important d'aquesta escola ha estat el seu estil de formació permanent del mestre, el fet de buscar dintre de la pròpia pràctica escolar deficient els elements de la renovació, el fet de convertir la demanda en resposta, els alumnes en professors. Com a dada curiosa es pot fer notar que dels cent cinquanta-quatre alumnes de l'Escola d'Estiu de 1966, cent cinc han estat després professors i organitzadors d'altres escoles. Tot això a través de cursos de caire teòric més clàssic □per bé que sempre amb alumnes que podien situar immediatament i críticament la teoria sobre la pràctica□, cursos pràctics (la majoria), i seminaris amb un responsable i amb experimentació de tots els seus components, grups de treball amb responsabilitat compartida, investigacions i estudis personals. Cada any aquestes tasques culminen l'Escola d'Estiu, de dues setmanes, en què milers de mestres s'han reunit en cursos i grups de treball per conèixer els plantejaments pedagògics de Rosa Sensat i les novetats del curs acabat de poc, per discutir problemes d'educació, des de la didàctica més concreta a la política educativa, aprofundint especialment en la pedagogia del fer de mestre, en la dinàmica del grup-classe, en l'equip d'escola, en la inserció en el medi.

Psicosòciopedagogia

La concepció d'una pedagogia activa, destinada a conèixer i potenciar a fons les capacitats de tot tipus en el marc escolar i en col·laboració amb la família i el medi social, menava certament a la concepció d'una pedagogia que enllaçava l'activitat escolar del nen, tot tipus d'activitat, amb tot tipus d'aprenentatges -intel·lectual, tècnic, estètic, social- amb la formació d'hàbits i l'educació de la llibertat com a cim de l'activitat educativa. La formació ètica enllaçava amb la cívica i portava a una pedagogia pròpia de cada comunitat que plantegés no només les característiques de l'escola respecte al nen, sinó també respecte a la societat; no es podia pensar en el nen, en cada nen, abstraient-lo del context social, però tampoc no es podia pensar en el sistema educatiu convenient a una societat en concret, sense tenir en compte el nen, tot nen. Es tractava de la concepció de la pedagogia com una ciència en si, interdisciplinària, una psicosòciopedagogia, concretada sempre en un espai, en un temps, en un grup social, oberta necessàriament a un canvi en el qual els vectors interns són la mateixa acumulació pràctica i teòrica en la tasca escolar, i els vectors externs són principalment els canvis socials, amb els seus components d'acció i reacció cultural. Doncs bé, aquesta concepció es va obrir pas treballosament.

Tots els corrents de pedagogia activa, □l'obra de Montessori, Decroly, Freinet, Dewey, Cousinet, Makarenko, que els antics orientadors ens recordaven□ van anar acollint les noves aportacions: de la pedagogia institucional francesa, Vasquez, Oury, Glotton, Deligny; del *Movimento de Cooperazione Educativa* italià, Tonucci, Malaguzzi, Perani; del no-direccionisme americà, Rogers; la gran obra de Suchodolski, des de Polònia, etc. En consonància, la psicologia va rebre un gran ventall d'aportacions: Piaget, Wallon, Liublinskaia van ser sempre els grans punts de referència. La sociologia de l'educació va rebre els impactes de Bourdieu i Passeron, Baudelot i Establet, Reimer i Illich.

Però en el moment de formular les deficiències pedagògiques pròpies de l'Escola Rosa Sensat ens hem de referir més aviat a textos sobre temes concrets, a manuals molt senzills sobre educació i especialment a les declaracions sobre l'escola pública de les Escoles d'Estiu de 1975 i 1976.

Una educació continuada

Una concepció d'aquesta mena tenia també les seves conseqüències en l'organització de les activitats de l'Escola Rosa Sensat per a mestres de nens de totes les edats, ja que totes tenen les seves característiques educatives i les seves possibilitats d'institució educativa.

Els mestres, no reconeguts encara com a tals, de les mal anomenades 'guarderies' (convertides i rebatejades com autèntiques 'llars d'infants' o 'escoles bressol'); els mestres de parvulari encara sense estudis oficials especials; els d'educació primària o bàsica, els de diversos ensenyaments mitjans sense cap formació pedagògica, tots separats per abismes de desconeixement i incomprensió, i sovint encasellats en posicions professionals de nivell diferent, han trobat a l'Escola Rosa Sensat el valor de la continuïtat de

l'educació des del naixement, i han demostrat entre ells la seva unitat com a mestres.

Dintre d'aquesta unitat i continuïtat del tronc comú de l'educació, s'ha pogut començar a fer plantejaments millors que els oficials sobre els cicles en l'educació, i, a l'escola, s'han elaborat línies de tractament de les distintes funcions, aprenentatges i matèries en el decurs dels anys. En altres paraules, s'ha pogut iniciar la formació del mestre en el sentit més ampli i més profund.

La llengua a l'escola

El tractament de la llengua, des del balboteig fins a la creació literària, havia d'atraure per força gran part de l'atenció i del treball a l'Escola Rosa Sensat, ja que encara l'any 1965 estava prohibida a l'escola la llengua catalana, llengua culta pròpia de Catalunya i oficial en els períodes d'autogovern. Durant el període del franquisme es va imposar l'ús i l'estudi exclusiu de la llengua castellana; durant aquest període, a més, l'explotació social havia agafat tanta força a Espanya que va esdevenir impossible guanyar-se la vida en les regions agrícoles, i les migracions interiors van llençar grans masses de jornalers a les regions industrialitzades, com Catalunya. Així, els anys seixanta, Catalunya va arribar a tenir un 40% de la població immigrada, castellanoparlant i de baixa situació sociocultural, i un 60% de la població autòctona, catalanoparlant, però no educada en català.

L'Escola Rosa Sensat va abordar, doncs, el tractament de la llengua a l'escola amb l'objectiu de comptar amb els mitjans per aconseguir un bon ensenyament de les llengües catalana i castellana per a tothom; l'ús de la llengua catalana com a llengua vehicular de l'ensenyament i de l'educació a l'escola, i d'unitat civil dels fills d'autòctons i immigrants. No va ser fàcil abordar aquesta tasca entre prohibicions que van canviar cap a una certa permissivitat l'any 1970 però que només es van dissipar el 1978. Els nombrosos textos en català i castellà per als nens, les seves didàctiques com a primera o segona llengua, els estudis comparatius, etc. realitzats en els seminaris, grups de treball i departaments de l'Escola Rosa Sensat, han posat els fonaments d'una solució progressiva del problema.

Pel que fa a l'aspecte concret de la didàctica de la llengua, cal remarcar que Alexandre Galí, un dels orientadors de l'Escola Rosa Sensat, va ser, com a coneixedor i deixeble de Bailly, el primer a introduir les concepcions de l'estructuralisme a la didàctica; així ho demostren les seves obres *Lliçons de llenguatge* i *Introducció a la gramàtica*, publicades en català els anys trenta, prohibides després, i orientadores sempre de la didàctica de la llengua a l'Escola Rosa Sensat.

Un altre tema lingüístic que ha merescut atenció especial va ser la didàctica de la llengua escrita, en la qual les orientacions de Galí van tenir plena continuïtat amb les de William S. Gray, el gran investigador de la Universitat de Chicago, autor d'una gran obra de la UNESCO sobre el tema. El Grup de Llengua Escrita de l'Escola Rosa Sensat ha estat, sota aquestes orientacions, un dels grups més fecunds de la institució.

L'expressió

Gairebé sense solució de continuïtat vam passar del treball sobre la llengua i la literatura al treball sobre l'expressió infantil que l'emmarca. D'aquesta manera, una altra de les novetats que els mestres de l'escola impositiva i memorística dels anys seixanta van trobar a l'Escola Rosa Sensat va ser la formació per al cultiu de l'expressió infantil, que passava pel cultiu de l'expressió del mestre.

El coneixement del propi cos, el cultiu del gest, del ritme, de la dansa, de la dramatització, del cant, de l'audició musical, del dibuix, de la pintura, de tot tipus de manualitat, de tot tipus de matèries i instruments, van ser, i continuen sent, part important de les activitats dels mestres a les Escoles d'Estiu.

Tot això, tanmateix, era vist no aïlladament o com a compensació pintoresca d'una formació intel·lectual seriosa i de l'estudi, sinó ben al contrari com a peça fonamental d'aquesta formació. La psicomotricitat, el cultiu de la imaginació i de la creativitat necessàries per a la configuració de qualsevol hipòtesi de treball i d'experimentació les van acompanyar sempre.

La matemàtica

Tampoc no es pot considerar la formació matemàtica del nen com una cosa aïllada, a part d'aquest cúmulo de vida infantil que estem descrivint.

Allunyat ja l'espectre de l'aprenentatge memorístic de les operacions aritmètiques gràcies al material i als enfocaments de Montessori, Decroly i Freinet, apareixien cada cop més nítides les relacions entre la formació matemàtica i la consciència de l'esquema corporal, mesura, nombre, situació a l'espai, relacions lògiques, etc.

El coneixement de la 'matemàtica nova' a finals dels anys seixanta, va ser per als mestres de l'Escola Rosa Sensat una revolució, i va comportar grans innovacions no només en l'ensenyament secundari i primari, sinó també en l'elemental, en els parvularis i en les escoles bressol, on les teories de Piaget i Sencinska es veien comprovades i traduïdes en recursos didàctics i formatius amb la matemàtica nova.

La formació lògica del nen a través de tot això seria més endavant un bon fonament per als mestres que treballen ara en la introducció de l'ordinador a l'escola, un capítol obert ja.

El coneixement del medi

La classificació tradicional de les matèries d'estudi en ciències socials i ciències naturals tenia el seu origen global en l'estudi del medi i no se'n deslligava mai, encara que l'enfocament didàctic per als nens més grans fos ja el de l'estudi de les ciències com a sistemes diversificats.

És a partir del coneixement del medi més proper, però real, actual (amb la realitat i l'actualitat amb què afecta les nostres vides allò que es reflecteix dia rere dia, allò que introdueix en el menjador de cada casa la ràdio o la televisió)

que es troba sovint el sentit del que passa a casa, al carrer, al barri. És ampliant el medi de coneixement amb sortides, colònies, convivències amb els companys i amb nens d'altres escoles que 'el medi' adquireix totes les seves coordenades d'espai, de temps, de causalitat per al nen, quan es comprèn el valor de l'ecologia al costat de la botànica, la zoologia, la geografia, i de l'agricultura i de la indústria i es dedueix el valor històric dels avatars econòmics, demogràfics i sociopolítics.

Partint d'aquest coneixement afectiu del medi pròxim, aprofundit objectivament, passat pel sedàs del judici crític, obert a la imaginació i a la creació d'alternatives, el nen converteix aquest coneixement en educació, en autoeducació, en una responsable exigència personal al servei de la societat.

1970. La Llei General d'Educació

A les darreries del franquisme, el mateix règim reconeix la necessitat d'una reforma del sistema educatiu. La Llei General d'Educació, l'anomenada Llei Villar Palasí, és concebuda com el gran instrument d'aquesta reforma, i les orientacions pedagògiques que en dimanen permetien certament una reforma. La Llei i les orientacions seran la traducció, freqüentment literal, de documents de política educativa de diversos països, sovint relacionats amb la documentació de la UNESCO. Però la selecció no obeeix a criteris d'una reforma radical sinó d'una millora material i tècnica.

En efecte, s'allarga el període de formació del mestre, es milloren les construccions i el material escolar, es creen noves institucions com els Instituts de Ciències de l'Educació, per suplir l'anquilosament d'antics cossos de professors i funcionaris. Una d'aquestes noves institucions és el nou tipus d'Escola Normal, de nivell universitari. Concretament l'Escola Normal de la nova Universitat Autònoma de Barcelona va tenir gran relació amb l'Escola Rosa Sensat; l'Escola de Mestres de Sant Cugat (com es va anomenar pel fet de realitzar els primers cursos a redós de l'antic monestir del Vallès) va rebre com a professors molts dels formats o formadors de l'Escola Rosa Sensat.

Però el mestre en exercici continua necessitant institucions com l'Escola Rosa Sensat, ara ja considerada oficialment com a centre privat de formació i assessorament pedagògic, i reconeguda en l'àmbit ciutadà a través de la Fundació Artur Martorell, que canalitza cap a les activitats de l'escola Rosa Sensat recursos econòmics privats i fins i tot públics com, per exemple, de l'Ajuntament de Barcelona. Els mestres continuen afluïnt als cursos i activitats d'hivern de l'Escola Rosa Sensat i especialment a les Escoles d'Estiu, on els anys setanta, entre el postfranquisme i la transició democràtica, podran realitzar les seves aspiracions d'una manera més completa: formar-se, reciclar-se i participar en el disseny d'una veritable alternativa de política educativa.

1975-1976. La declaració de l'Escola Pública

Exactament a la meitat de la dècada, el tema general de dues Escoles d'Estiu serà dedicat a la recerca d'una alternativa al sistema educatiu vigent, antiquat i mal reformat encara. En aquestes declaracions i en l'aspiració d'un marc

democràtic encara no vigent, es dissenya una política d'escola, des del naixement fins als divuit anys, adequada a la gran diversitat social, amb mestres ben formats i en bones condicions de treball en equip, amb la col·laboració efectiva dels pares i la participació de la societat. Una escola accessible, propera, gratuïta, oberta a nens de tota procedència social, integradora dels deficients i marginats i al servei de la societat; respectuosa, per tant, de la seva pluralitat lingüística i cultural, etc.

Aquestes declaracions eren encara un somni els anys 1975 i 1976. A l'escola d'Estiu de 1977, inaugurada dues setmanes després de les primeres eleccions democràtiques a Espanya des del 1936, el somni semblava ja possible i nou mil mestres ho van celebrar treballant durant dues setmanes; sens dubte, l'Escola d'Estiu de 1977 va ser la trobada de mestres més nombrosa i duradora que s'ha registrat mai.

La territorialització de la renovació pedagògica

La consideració de les dificultats d'un treball profund en un trobament tan nombrós, d'una banda, i la importància d'atansar la formació permanent del mestre al medi concret de l'escola, de l'altra, van fomentar a partir del 1970 l'aparició de les escoles d'estiu d'àmbit comarcal que, a poc a poc, van anar responant a les necessitats específiques de la formació permanent del mestre, diferents al Pirineu, a la Costa Brava, a la ciutat de Barcelona i al seu cinturó industrial. L'any 1978 la Generalitat de Catalunya, provisionalment restaurada, es responsabilitzava de mantenir econòmicament les diverses escoles d'estiu de Catalunya, organitzades per grups territorials de mestres, molts d'ells inicialment coincidents a l'Escola Rosa Sensat.

A més de l'organització de l'Escola d'Estiu, cada un dels grups territorials de mestres, més de vint avui dia, organitza activitats d'autoformació durant el curs i, sovint, estudia els recursos educatius de la comarca i els converteix en un conjunt de documentació per al mestre, amb continguts i orientacions didàctiques.

La relació amb els altres mestres d'Espanya

L'Escola d'Estiu ha estat també lloc de trobament de mestres d'altres regions i nacionalitats d'Espanya. Vinguts a conèixer la renovació pedagògica de Catalunya, sovint van trobar aquí la idea d'organitzar en el seu propi medi activitats similars i especialment de dissenyar el tipus de sistema educatiu convenient a cada zona, respectant la realitat plural espanyola. Euskadi, Galícia, València, Balears, amb llengua pròpia distinta del castellà i realitats socials molt diferents, com és el cas també d'Andalusia, de les dues Castelles, Canàries, Aragó... han vist aparèixer en el seu si almenys un moviment de renovació pedagògica en cada una de les regions o nacionalitats, consagrades finalment per la Constitució de 1978 com a Comunitats Autònomes.

Com a testimoni de tot això, l'any 1983 es va celebrar a Barcelona el Primer Congrés de Moviments de renovació Pedagògica.

1980. L'Associació de Mestres Rosa Sensat

1980 va ser l'any de la restauració definitiva de la Generalitat de Catalunya, de la normalització de la seva vida pública. Com una conseqüència, els qui havien estat treballant fins aleshores a l'Escola de Mestres Rosa Sensat van acordar convertir-se en Associació de Mestres Rosa Sensat i continuar les mateixes tasques però adaptant-les, com sempre, a les demandes i necessitats canviants dels mestres i l'escola i obrint l'organització de forma associativa a tots els mestres.

Es continuen organitzant cursos i seminaris, grups de treball i escoles d'estiu, com també augmentant i posant al dia publicacions per a infants i mestres. Dues revistes són portaveus de la institució: *Perspectiva Escolar*, d'abast general des del 1974, i *Infància*, dedicada a l'educació de l'infant des del naixement fins als sis anys d'edat, a partir del 1980.